

CULTURAL EMPRISONMENTS/CAPTIVITY AND SOCIAL RESPONSIBILITY

Vesna Kovačič, M.S.

DOBA Faculty of Applied Business and Social Studies, Prešernova 1, Maribor, Slovenia

Fax: +386 2 228 38 61, vesna.kovacic@net.doba.si, <http://www.vpsm.si>

Abstract: In the modern world, anthropologists find alienation between humans (think, word) and their products (technology, economy, etc...). Larger is the alienation, the more values, culture, ethics, and norms (VCEN) become absurd. Slovenian psychologist Anton Trstenjak points out that just as physicists discovered antimatter, which has a negative sign, anthropologists discovered the anti-intelligence, as well with a negative sign. In his opinion intelligence is receiving (quantitative) logic of the machine, and losing the (qualitative) logic of the person.

Modern society confronts VCEN another test; this is the "cultural captivity" of human society. Each VCEN-holder finds him- or her-self inadvertently "natural", but every other VCEN is found disgusting, dangerous and perhaps even the "wrong" one that needs to be oppressed and destroyed. It should be noted that wars and natural disasters in the history of humankind are not the sole causes of the collapse of either VCEN or civilization. The current challenge is not only the creation but also maintenance of VCEN. When you interrupt the transfer of skills from generation to generation, VCEN starts to die. If this is not early enough detected, VCEN disappears unnoticed. The solution we see is a qualitative shift from (superficial) knowing to (deep) awareness with which we could reach their equilibrium. Using the Theory U we find possible ways to demonstrate a balance point when the fusion of knowledge and awareness makes the human more capable of a more comprehensive/holistic view and of more social responsibility. Then humans can exceed their cultural captivity.

Key words: *knowledge, awareness, intuition, theory U, holistic approach*

KULTURNE UJETOSTI IN DRUŽBENA ODGOVORNOST

mag. Vesna Kovačič

DOBA Fakulteta za uporabne poslovne in družbene študije, Prešernova 1, Maribor, Slovenija

Fax: +386 2 228 38 61, vesna.kovacic@nat.doba.si, <http://www.eng.doba.si/>

Povzetek: V sodobnem svetu antropologi ugotavljajo odtujenost med človekom (mislijo, besedo) in njegovimi proizvodi (tehnika, gospodarstvo itd.). Večja kot je odtujenost, tem bolj gredo vrednote, kultura, etika in norme (VKEN) v absurd. Slovenski psiholog Anton Trstenjak izpostavlja dejstvo, da tako kot so fiziki odkrili antimaterijo, ki ima negativni predznak, antropologi odkrivajo anti-inteligenco, prav tako z negativnim predznakom. Po njegovem dobiva inteligenca (kvantitativno) logiko stroja, izgublja pa (kvalitativno) logiko osebe.

Sodobna družba postavlja pred VKEN še en preizkus, to je »kulturno ujetost« človeške družbe. Vsaka VKEN ima sebe nehote za »naravno«, vsako drugo VKEN pa za odvratno, nevarno in morda celo za »zgrešeno«, ki jo je potrebno zatirati in uničevati. Pri tem velja opozoriti, da vojne in naravne katastrofe v zgodovini človeštva niso edini vzrok za propad kakšne VKEN ali civilizacije. Izziv časa predstavlja ne le ustvarjanje, ampak tudi ohranjanje VKEN. Ko se prekine prenos znanj in spretnosti iz roda v rod, začne VKEN izumirati. Če se tega dovolj zgodaj ne zavemo, VKEN izgine, ne da bi to opazili. Rešitev vidimo v kvalitativnem premiku človeka od védenja k zavedanju, da bi lahko dosegel njuno ravnovesje. S pomočjo Teorije U bomo iskali možne poti dokazovanja točke ravnovesja, ko je človek z zlitjem védenja in zavedanja sposoben bolj celovitega pogleda in bolj družbeno odgovornega ravnanja. Le-tako lahko preseže svojo kulturno ujetost.

Ključne besede: *védenje, zavedanje, intuicija, teorija U, celovit pristop*

1 Uvod

Kulturna svoboda ali ujetost? Sodobnemu človeku naj to ne bo vprašanje. Kultura je skupek dosežkov, vrednot človeške družbe, ki nastane kot rezultat človekovega delovanja, ustvarjanja. Na sebi lasten način je vsak človek pri tem izviren, torej svoboden. Njegovo individualno delovanje v okviru organske celote in njenih zakonitosti ga dela drugačnega, posebnega, svojevrstnega, a hkrati odmaknjenega ter ločenega od celote in skupnosti, nekako ujetega. Kot posameznik lahko napreduje le, ko v svojem delovanju prebije okvir individualnega, vzpostavi odnos z okolico in se z njo poveže. S prebojem individualnosti se zdi, da človek preseže samega sebe, predvsem preseže svojo ujetost. Osebnostno začne rasti, ko se kot posameznik izmenično dopolnjuje z družbo, naravo in okoljem.

Človek v odnosu z družbo, naravo in okoljem želi delati dobro. Kaj pomeni delati dobro, mu povedo družbeno sprejete vrednote, kultura, etika in norme (VKEN). Dojema jih kot informacije, ki mu dajejo usmeritev za dobro ravnanje in delovanje. Če smo kritični do pravkar povedanega, potem lahko rečemo, da to za sodobnega človeka ne drži. Res je, da ljudje želimo delati dobro, a je povsem drugo vprašanje, ali nam to uspeva. Sodobna potrošniška

miselnost in način življenja sta nas pripeljala v krizo globalnih razsežnosti. Ljudje se zavedamo, da ne gre le za gospodarsko krizo, ampak za splošno krizo vrednot (krizo VKEN). Samo predpostavljamo lahko, da sta odtujenost in kulturna ujetost sodobnega človeka njeni posledici.

Postavlja se vprašanje, kje je vzrok krize VKEN. Ali smo si zastavili napačne VKEN? Prepričani smo, da ne. VKEN stojijo na trdnih temeljih, ki so se gradili iz generacije v generacijo vse do danes. Bolj kritični moramo biti do našega razumevanja VKEN in še bolj kritični do našega udejanjanja VKEN. Pri tem je potrebno ločiti človekovo védenje od zavedanja. Védenje še ne pomeni zavedanja. Védenje daje ravnanju vsebino, zavedanje pa usmeritev. Zavedanje nas spreminja, torej spreminja tudi naše ravnanje, medtem ko ga védenje ne.

V prispevku smo pozornost namenili iskanju ravnovesja med védenjem in zavedanjem predvsem skozi opazovanje človeka v odnosu subjekt-objekt. Pri tem nas je vodila drzna misel, da je prav njuno ravnovesje pogoj za korenite socialne inovacije, ki bodo tako bistveno spremenile navade posameznikov in družbe, da bi smeli upati na reševanje sodobnih družbenih problemov. Prepričani smo, da vodi pot iz kulturne ujetosti sodobnega človeka od védenja k zavedanju.

2 Kulturne ujetosti sodobnega človeka

Trstenjak (1994) ugotavlja, da je med človekom (mislijo, besedo) in njegovimi proizvodi (tehnika, gospodarstvo itd.) zaznati vse večjo odtujenost, zato dobiva inteligenca (kvantitativno) logiko stroja, izgublja pa (kvalitativno) logiko osebe. Po njegovem večja kot je odtujenost, bolj grozi VKEN nesmiselnost, brezglavost, tem bolj gredo VKEN v absurd. Sklepamo lahko, da je problem kulturne ujetosti sodobnega človeka le ena od mnogih posledic odtujenosti. Postavlja se vprašanje: Kaj je pravzaprav vzrok temu?

Če povežemo prej omenjeno logiko osebe s proučevanim subjektom opazovanja (angl. seer - videc) in logiko stroja s proučevanim objektom opazovanja (angl. seen - videno), potem gre vzrok najbrž iskati v odnosu subjekt-objekt (oz. videc-videno). Vprašanje zadeva široko znanstveno področje, ki ga raziskujejo psihologi, sociologi, antropologi, filozofi, ekonomisti in številni drugi znanstveniki. Čeprav ga vsak obravnava s svojega vidika, je med njimi ponekod zaznati sorodne ugotovitve.

Trstenjak (1994) ugotavlja, da tako kot so fiziki odkrili anti-materijo, ki ima negativni predznak, antropologi odkrivajo anti-inteligenco, prav tako z negativnim predznakom. Fiziki so prišli do spoznanja, da vsakemu delcu v naravi ustreza anti-delec, ki je enak delcu, le da ima negativni naboj (Križman, 2010). Trstenjak pojasnjuje, da so do podobne ugotovitve prišli tudi antropologi, saj je človek z vsemi stvaritvami in dosežki svoje »kulture« v svojevrstnem dialogu, pogovoru, v katerem mu stvari odgovarjajo kot nekakšna anti-inteligenca njegovega lastnega dialoškega duha. Prepričan je, da se zdrava človeška družba razvija v tekmovalnosti, ki sloni na dogovoru, ne pa na bojevitosti, ki pretrga vsak pogovor. Če naj bi v družbi prihodnosti ali »zdravega humanizma« imeli namesto medsebojnih spopadov športne tekme, potem smo danes pred strašljivo karikaturo take družbe, še dodaja.

Glede na proučevan odnos subjekt-objekt lahko sklepamo, da anti-materia odslikava podobo človeka kot objekta, anti-inteligenca pa podobo človeka kot subjekta. V splošnem se je uveljavilo razlikovanje med »fizičnim« telesom kot objektom in zaznavanjem telesa. O tem piše tudi Merleau-Ponty (1990; povzeto po Ule Nastran, 2000, str. 469): »Naučili smo se (zopet), da občutimo svoje telo. Pod objektivnim in distanciranim znanjem o telesu smo odkrili ono drugo znanje, ki ga imamo o njem zato, ker je vedno z nami in ker smo telo. Na isti način bo treba prebuditi izkustvo sveta, kot se nam pojavlja, v kolikor smo v svetu s svojim telesom, v kolikor opažamo svet s svojim telesom. Toda v tem, ko tako prevzemamo dotik s telesom, bomo našli tudi same sebe, kajti če opažamo s svojim telesom, je telo nek naravni jaz tudi kot subjekt percepcije.«

Pri proučevanem odnosu subjekt-objekt gre enkrat za pogled »na sebe«, drugič pa »skozi sebe«. Ule Nastran (isti vir) je prepričana, da ne moremo ločevati med konstrukcijami socialnega sveta in psihološkega subjekta, saj nastopa ena sama socialna konstrukcija realnosti, ki se deli v subjektivni in objektivni vidik. Kovačič (2010b) se s tem strinja, ugotavlja pa, da smo ljudje pri opazovanju realnosti v središče opazovanja postavili sebe (zaznava objekta), a hkrati vase nismo usmerili svoje pozornosti (zaznava subjekta). Tako razdvojeni (dualni) smo se znašli v središču dogajanja in sedaj iz zvišanega/vzvišenega položaja opazujemo svet okoli sebe. Zaradi nezmožnosti celovitega dojetja realnost smo razvili občutek lastne superiornosti, kar nas je pripeljalo v razumsko izkrivljanje resničnosti. Morda bi veljalo prav tukaj iskati vzrok odtujenosti in kulturne ujetosti sodobnega človeka, še dodaja.

Pogled na realnost postane bolj jasen in celovit, takoj ko začnemo v odnosu subjekt-objekt raztapljati dualnost. Pri tem pride do zlitja subjekta in objekta (oz. vidca in videnega) v eno, nedeljivo celoto. Schein (povzeto po Senge in drugi, 2008) pojasnjuje zlitje na primeru iz poslovne prakse. Pravi, da lahko kulturo podjetja najhitreje spoznamo (op. čeprav zelo površno; VK), če preberemo dokument z vizijo in vrednotami podjetja. Kulturo podjetja bolje

spoznamo, pravi, če se v danem podjetju udeležimo sestanka in opazujemo dogajanje med udeleženci: kdo govori in kdo ne, kdo posluša in kdo ne, predlogi koga so uslišani in koga preslišani itd. Kulturo lahko spoznamo še boljše, ko vlogi zunanjega opazovalca dodamo vlogo notranjega opazovalca, kar pomeni, da smo ob že prej omenjenim pozorni tudi na lastne reakcije ob dogajanju. Prepričan je, da takrat pozornost hkrati usmerjamo tako na dogajanje zunaj nas (zaznava objekta) kot znotraj sebe (zaznava subjekta), zato gre v danem primeru za celovitejše dojetje kulture podjetja kot običajno.

Razmišljanje zaključimo z besedami Trstenjaka (1994, str. 149): »Vse, kar moramo vedeti o stvarnosti, nam spreminja podobo človeka; vse, kar moremo zvedeti o človeku, nam spreminja podobo stvarnosti«. Po njegovem je znanost in bo tudi ostala relativna. Ugotavlja namreč, da tako, kot fizika ne more dognati bistva materije, čeprav nam odkriva na njej in v njej vedno nove vidike, ki jih prej še niso poznali, se mora podobno antropologija zadovoljevati samo z delnimi spoznanji, čeprav nam odkriva zmeraj nove strani človeka. Vse, kar sodobni strokovnjaki in znanstveniki odkrivajo, je po njegovem le ozadje vprašanja: Kaj je človek? Bistva se še nismo dotaknili, je prepričan. Kritično zaključuje, da se izgubljam v dualizmu, ki trga enoto človeka s svetom in v njem samem.

Naredimo kratek povzetek. Vzrok kulturne ujetosti sodobnega človeka je najbrž iskati v njegovi odtujenosti, ki se izraža v razdvojenosti (dualizmu) človeka skozi odnos objekt-subjekt. V sodobnem svetu je vloga človeka kot subjekta postavljena v ozadje, zato dobiva inteligenca človeka vse bolj (kvantitativno) logiko stroja, izgublja pa (kvalitativno) logiko osebe. Ena od rešitev je prav gotovo raztapljanje dualnosti, ki vodi do zlitja subjekta in objekta v nedeljivo celoto. To lahko dosežemo le skozi nenehno spreminjanje ustaljenih navad tako človeka, skupine kot družbe.

3 Spreminjanje navad skozi razvoj védenja in zavedanja

Hitro spreminjajoče okoliščine pogosto zahtevajo ravnanje, ki presega ustaljene navade. Senge in drugi (2008) ugotavljajo, da navade omogočajo dojetje sveta skozi znane kategorije, kar daje določeno stopnjo sigurnosti, domačnosti in ugodja. Ker so spremembe edina stalnica sodobnega sveta, sprejemanje odločitev na osnovi ustaljenih navad ne koristi veliko, so prepričani. Brian (povzeto po istem viru) dodaja, da so poslovneži, kot so Bill Gates, Steven Jobs in Sam Walton, uspeli v hitro spreminjajočem okolju samo zato, ker so se naučili »problem« pogledati z drugega vidika in se izogniti ravnanju po ustaljenih navadah. Meni, da so razvili sposobnost se izogniti uporabi starih okvirjev v novih okoliščinah.

Da gre za delovanje izven ustaljenih navad, je slutiti tudi iz besed Stevena Jobsa, direktorja podjetja Apple Inc., ki je v govoru na univerzi Stanford leta 2005 dejal: »Tvoj čas je omejen, zato ga ne meči stran tako, da živiš življenje nekoga drugega. Ne bodi ujet v dogme - kar pomeni živeti z rezultati tistega, kar mislijo drugi. Ne dovoli, da te hrup mnenj drugih odtegne od tvojega notranjega glasu in najpomembnejše, imej pogum in srce, da slediš svojemu srcu in intuiciji. Onadva nekako vesta, kaj si resnično želiš postati. Vse ostalo je postranskega pomena.«

Ali smemo izjavo obravnavati kot poziv k spremembi ustaljenih navad? Ali gre pri tem za poziv k premiku od prevladujočega razumskega k bolj intuitivnemu ravnanju tudi v poslovnem svetu? Uporaba intuicije kot orodja odločanja ni nič novega, le da se je o tem doslej bolj malo govorilo in pisalo. Čas je za spremembo, saj postaja potreba po raziskovanju področja zavedanja in intuicije ter iskanju orodij za njuno praktično uporabo vse glasnejša tudi v poslovnem svetu.

Spreminjanje navad človeka, skupine in družbe je tesno povezano z védenjem in zavedanjem. Mahatma Gandhi je dejal: »Bodi sprememba, ki jo želiš videti«. K temu dodajamo: če želimo spremeniti svet (objekt), se moramo najprej spremeniti sami (subjekt). Z opazovanjem človeka kot objekta lahko pridemo do novih spoznanj o človeku samem, s čimer širimo svoje védenje (znanje). Z opazovanjem človeka skozi sebe širimo svoje zavedanje (zavest, intuicijo). Védenje še ne pomeni zavedanja. Védenje daje ravnanju vsebino, zavedanje pa usmeritev. Za spremembe navad potrebujemo oba.

Gergen (1991, povzeto po Ule Nastran, 2000) spreminjanje sodobnega človeka prepozna skozi tri osnovne modele subjekta:

- *romantični subjekt* 19. stoletja, ki daje prednost spontanosti in nezavednim motivom;
- *moderni subjekt* 20. stoletja, ki daje prednost razumu, zavestnosti in načrtnosti;
- *postmoderni subjekt* 21., ki daje prednost igri osebnih potencialov in izraža povečan občutek odnosnosti. V nasprotju z romantičnim subjektom zavrača zavezanost čemurkoli in trdnost prepričanj, v nasprotju z modernističnim pa objektivnost, nepristranskost resnice in premoč razuma.

Gergen (isti vir) je prepričan, da je postmodernistični model subjekta še najbolj pluralističen, saj kljub nasprotovanju, vrednote prejšnjih dveh mestoma ohranja. Pri tem poudarja, da niti romantična niti modernistična tradicija ne smeta izginiti iz sodobne postmoderne kulture. Postmodernistična kultura zato ni brez romantičnih sestavin (zagovarja govor o svojih občutkih in čustvih, zagovarja povezanost z naravo), vsebuje pa tudi modernistične (lokalna racionalnost, spretnost v komuniciranju, reševanje vsakdanjih problemov).

Na osnovi povedanega lahko sklepamo, da je od prevladujočih vrednot modela subjekta odvisen razvoj védenja in zavedanja. Romantični model je najbrž nudil boljše pogoje razvoju zavedanja, modernistični model pa razvoju védenja. Samo upamo lahko, da bo postmodernistični model omogočil razvoj tako védenju kot zavedanju. Prepričani smo, da je za korenite spremembe navad človeka, skupine in družbe potrebna enakovredna prisotnost obeh.

Senge in drugi (2008) povezujejo prej omenjeno raztapljanje dualnosti s procesom širjenja zavedanja. Kovačič (2010b) dodaja, da gre za trenutno potreben kvalitativni, ne le kvantitativni (t.j. manj bistven) premik človeka od védenja k zavedanju, da bi lahko dosegel njuno ravnovesje. Cilj je višja stopnja zavedanja, kot jo premoremo danes, torej človekovo samozavedanje.

Ule Nastran (2000) povezuje zavest posameznika o sebi s posameznikovim samoocenjevanjem, samovrednotenjem in samospoštovanjem. Meni, da je njegovo samospoštovanje odvisno predvsem od uravnovešenega razmerja osebne in socialne identitete, pri čemer je identiteta definirana kot shema odnosov posameznika do sebe, do drugega človeka, do skupine, od objekta. Po njenem gre za sočasnost in sopripadnost odnosov, ki se s časom razvijajo, poglobljajo, ponotranjajo, naprej diferencirajo in dvigajo od povsem konkretne ravni k vedno abstraktnejši.

Z raziskovanjem abstraktnejših ravni zavedanja se danes ukvarjajo predvsem znanstveniki kognitivnih znanosti, sodobne kvantne fizike, nove biologije itd. Delajo previdne korake (razumljivo in upravičeno), saj gre za relativno novo raziskovalno področje. Dosežke želijo predstaviti širši javnosti. Ker ne želijo tvegati napačne razumljenosti, gradijo svoja dognanja na temelju znanstvene korektnosti in eksaktnosti. Zavedamo se, da je tema aktualna in bi zaslužila poglobljeno obravnavo, vendar bi to preseglo okvir prispevka. Kljub temu velja poudariti, da dajejo nedavna odkritja omenjenih raziskovalcev slutiti, da so človekove sposobnosti védenja in zavedanja veliko večje in širše, kot jih je trenutno moč razumeti.

Naredimo kratek povzetek. Spreminjanje navad človeka, skupine in družbe je tesno povezano z védenjem in zavedanjem. Medtem ko daje védenje človekovemu ravnanju vsebino, mu daje zavedanje usmeritev. Za spremembo navad potrebujemo oba. Ob trenutno bolj razvitem védenju sodobne družbe je upravičeno pričakovati kvalitativni in kvantitativni premik od védenja k zavedanju s ciljem doseči njuno ravnovesje. To je mogoče doseči skozi izkustveno učenje, ki ga obravnavamo v nadaljevanju.

4 Celovit pristop skozi ravnovesje védenja in zavedanja

Posameznikom, organizacijam in družbi moramo dovoliti, da stare in preživele navade spustijo in s tem naredijo prostor novim. Čeprav je staro težko odložiti, je to za nadaljnji razvoj posameznika, organizacije in družbe nujno potrebno. Psihoanalitičarka Battelino (2012) ugotavlja, da časi iskanja nasvetov, treningi za boljše osebno delovanje na osebni ravni in na nivoju organizacij minevajo v smislu samostojnih znanj. Prepričana je, da prihajajoča sprememba prinaša obrat k sebi, torej iskanje modrosti v sebi, ter s tem integracijo znanja in intuicije. Meni, da je to mogoče doseči le skozi učenje in lastne izkušnje.

Izkustveno učenje je eksistencialno, poleg védenja vključuje tudi zavedanje. Jarvis (2003) ga definira kot kombinacijo procesov, kjer posamezniki konstruirajo in transformirajo izkušnje v znanje, spretnosti, stališča, vrednote, prepričanja, emocije in občutke. Hkrati opozarja, da različni avtorji pojem izkustva različno dojemajo, kar dokazuje tudi naslednja primerjava (povzeto po istem viru, str. 96): Izkustvo (Jarvis, 2003) je vsepovsod ne le nedeljivo od misli, temveč je samo po sebi oblika misli. Podobno razmišlja Dewey (1938), ki vidi izkustvo prav tako kot kontinuiran pojav. Za Oakeshotta je izkustvo subjektivno in oblika misli, vendar so te misli konstruirane in nanje vpliva oboje, tako naše življenje kot tudi družbeni in kulturni pogoji, v katerih se pojavljajo. Izkustvo je vselej »svet idej«. Sedaj smo seznanjeni z idejami osebnih konstruktov (Kelly 1963), družbeno konstrukcijo realnosti (Berger in Luckmann 1966) in Foucaultovim (1972) stališčem, ki ga pojasnjuje s tem, da pogosto hočemo sprejeti razpravo (konstrukt) elite in jo jemljemo kot dejansko, četudi je v očitnem nasprotju z našimi interesi. Posledično je tudi notranji svet idej vselej družbeni, ni nikdar v celoti racionalen.

S kritično primerjavo Jarvisove definicije izkustvenega učenja z Ule-Nastranovo definicijo zavesti posameznika o sebi (glej poglavje 3, odstavek 9) se na prvi pogled zdi težko razbrati, kateri elementi transformacije izkušnje se navezujejo na védenje in kateri na zavedanje. S presojanjem elementov skozi odnosu subjekt-objekt (oz. videc-

videno) smo ugotovili, da se na zavedanje po vsej verjetno navezujejo vrednote, kultura, etike in norme (VKEN), medtem ko so ostali elementi več ali manj posledica odnosa med človekom in okoljem. Iz tega razloga bi bilo verjetno smiselno Jarvisovo definicijo izkustvenega učenja ponovno preveriti in po potrebi ustrezno dopolniti.

Nenehno prežemanje védenja in zavedanja dela proces izkustvenega učenja kompleksen (op. besedo *integracija*, ki pomeni združevanje, smo nadomestili s pomensko primernejšo besedo *prežemanje*, ki pomeni medsebojno vplivanje; Slovar slovenskega knjižnega jezika – VK). Jarvis (isti vir) pravi, da se začne učenje, ko se posamezniki kot celotne osebe v celoti zavedajo situacije in osmislijo ali skušajo osmisлити to, kar zaznavajo, potem to reproducirajo ali preoblikujejo, ter v končni fazi rezultate integrirajo v svoje življenjsko izkustvo. Rogers (1994, str. 36, povzeto po istem viru) predstavi kompleksnost procesa skozi elemente v naslednjem zaporedju: Eden izmed elementov je osebna zavzetost (angažiranost): celotna osebnost, občutki in kognitivni aspekti. Lastna iniciativa in vključenost je naslednji element. Četudi pride vzgib ali dražljaj od zunaj, gre tu za občutek odkritja, povezanosti (preseganja), saj je dojemanje in razumevanje notranji proces. Spet naslednji element je prepričevalna moč. To napravi spremembo v vedenju, v stališčih, morda celo v osebnosti učečega se. Nov element je posameznikovo lastno vrednotenje dogodka. On ve, ali izkušnja zadovoljuje njene potrebe in ali vodi k temu, kar hoče spoznati, ali razsvetljuje temno področje nevednosti. Jedro evalvacije, bi lahko rekli, je v učencu. Njeno bistvo je pomen.

V ravnovesju védenja in zavedanja je proces izkustvenega učenja celovit. Jarvis (isti vir) pravi, da se izkustveno učenje začne, ko se posamezniki kot celotne osebe v celoti zavedajo situacije, kar se po njegovem mnenju zgodi na razpotju Oakshottove »zaustavitve« izkušnje in Bergsonovega »zamrznjenega« časa. Potem ko se je Oakeshott zavedal izkušnje kot celotnosti, je spoznal, da moramo, če želimo kreirati nove misli, izkušnjo nekako ustaviti. Tudi Bergson je trdil, da je čas celosten – temu je rekel trajanje ali nenehnost časa, ki kot melodija ne more biti razdeljen na delčke. Četudi bi lahko o času govorili in razmišljali, ga moramo »zamrzniti«, saj bi ga sicer lahko zgolj doživljali. Podobno razmišljanje kot pri omenjenima avtorjema zasledimo tudi pri Nelsonu (McTaggart, 2010), ko govori o udeležnosti na stopnji najvišje intenzitete; Scharmerju (2009), ko omenja najnižjo točko krivulje U s spremembo procesa »letting go« v »letting come«; Sengu (2008), ko to isto točko povezuje z zaznavo prisotnosti; idr.

Zakon zadostne in potrebne celovitosti sili človeka k nenehnemu iskanju ravnovesja med védenjem in zavedanjem (glej tudi – Mulej in Dyck, 1998; Mulej in drugi, 2008; idr.). V njunem neravnovesju je proces izkustvenega učenja enostranski (namesto celovit), kar v praksi povzroča spreglede in napake. Omenimo samo dve skrajni situaciji: (1) imamo védenje, a nimamo zavedanja: npr. vemo, da kajenje škodi zdravju, a ne prenehamo kaditi, ker se posledic očitno ne zavedamo popolnoma; (2) nimamo védenja, imamo pa zavedanje: npr. mati čuti, da se je otroku nekaj zgodilo, a ne ve, kaj se je zgodilo.

Jarvis (2003) izpostavi primer vrhunskih strokovnjakov, ki so v svoji normalni praksi tako izurjeni, da se le redko zavestno vključijo v to, kar počnejo, zato je njihova dejavnost skoraj avtomatizirana. Čeprav delujejo v trajajočem času, se potekajočega časa skoraj ne zavedajo. Heller (1984; povzeto po istem viru) ugotavlja, da je v takšnih primerih veliko našega védenja zasnovanega na predpostavki, da se svet ne spreminja. To Polanyi (1968; isti vir) imenuje skrito znanje (op. ki se oblikuje brez našega zavedanja; VK) – ne moremo ga pravilno opisati, čeprav bi ga v drugačnih okoliščinah lahko prepoznali.

Kovačič (2010a) pravi, da se z vprašanjem zavedanja srečujemo nenehno, vsak trenutek, vendar se tega pogosto ne zavedamo. Naletimo na zanimiv fenomen: ne zavedamo se svojega zavedanja, kot se tudi ne zavedamo svojega nezavedanja, še dodaja. Nelson (McTaggart, 2010) ugotavlja, da med opravljanjem običajnih aktivnosti posameznik iz okolice prejema številna opažanja (npr. prizore, zvoke, vonjave itd.), ki zahtevajo nizko stopnjo pozornosti, zato jih opravlja skoraj nezavedno. Če smo kritični do pravkar povedanega, potem lahko rečemo, da nezavedno preživimo skoraj večji del svojega časa.

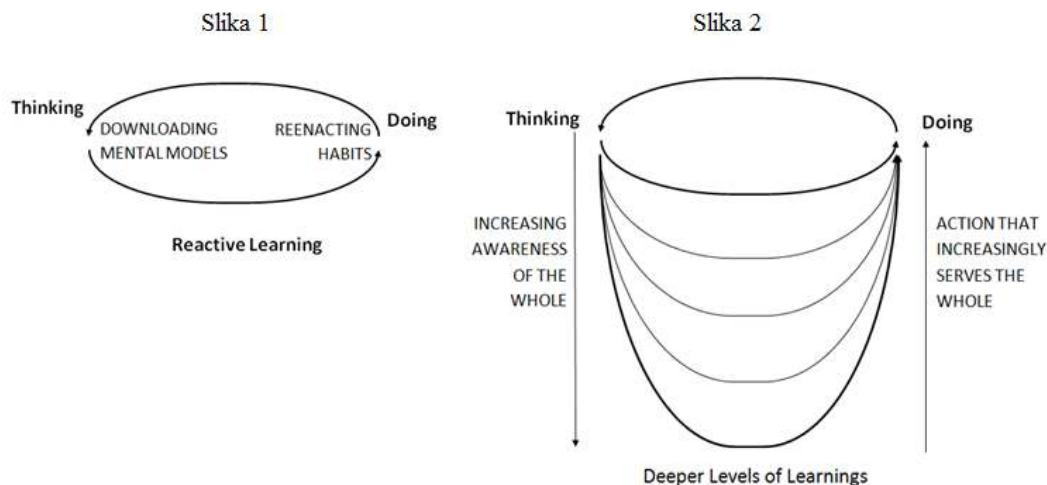
Einstein je nekoč dejal, da probleme ne moremo reševati z enako stopnjo zavedanja, kot smo jo imeli pri njihovem ustvarjanju. Pri reševanju problemov sodobnega časa velja upoštevati tudi besede Nelsonu (McTaggart, 2010), ki pravi, da se popolnoma zavedamo situacije, ko počnemo nekaj, kar nam resnično prevzame misli in čustva in smo v trenutku osredotočeni s sleherno poro našega telesa. Pravi, da smo takrat udeleženi na stopnji najvišje intenzitete (op. pogosto srečamo podobno situacijo pri majhnih otrocih, ki so popolnoma zatopljeni v igro; pri spremljanju vrhunca gledališke igre; pri sodelovanju v dramatičnem dogajanju na borznem parketu itd.; VK). Takrat se zavedamo sedanosti, meje med preteklostjo in prihodnostjo. Na teh točkah zavedanja se pojavijo priložnosti, ki nam omogočijo skozi sedanost modificirati eksistenco (preteklost). Učenje torej poteka sedaj, vpliva na prihodnost in prispeva k celotnosti izkustva.

Naredimo kratek povzetek. Stare in preživele navade moramo spustiti, da lahko naredimo prostor novim. Pozornost obračamo k sebi, v sebi iščemo modrost in zavedanje. Učimo se iz lastnih izkušenj. Izkustveno učenje je

eksistencialno, saj prežema znanje in intuicijo, védenje in zavedanje. V njunem ravnesju je proces učenja celovit, saj poteka sedaj, vpliva na prihodnost, skozi sedanjost pa oblikujemo preteklost.

5 Teorija U - točka zaznave prisotnosti

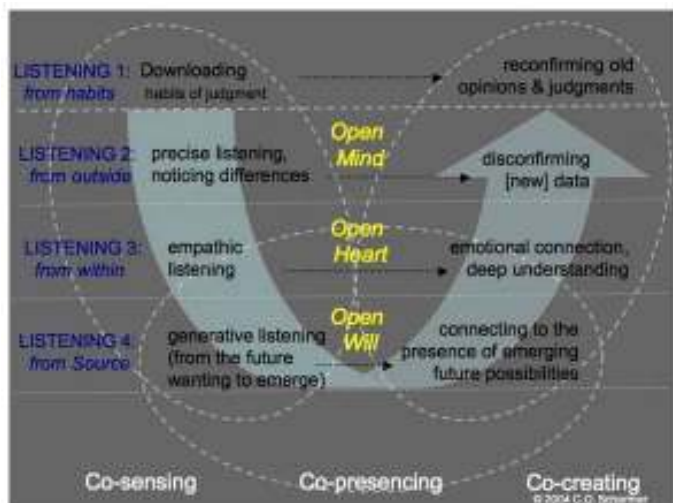
Skozi sedanjost lahko vplivamo na prihodnost in preteklost. Samo od nas je odvisno, kako bomo ravnali. Senge in drugi (2008) ugotavljajo, da posamezniki običajno ravnajo po ustaljeni navadi, ko nas je strah ali smo pod pritiskom. Pravijo, da velja enako tudi za podjetja, vlade, javne ustanove in druge institucije. Arthur (povzeto po Scharmer, 2009) išče vzrok v dveh različnih virih učenja. Prvi uporablja ustaljene okvirje razmišljanja in ravnanja (angl. downloading; slika 1), drugi uporablja notranje znanje (angl. inner knowing; slika 2). Razlika je v globini zavedanja, doseženega skozi proces učenja. Arthur je prepričan, da so bile vse prave inovacije v znanosti, gospodarstvu in družbi dosežene skozi uporabo notranjega znanja.

Vir: Senge in drugi (2008)

Teoriji U Scharmer (2009) predstavlja model izkustvenega učenja, ki temelji na konceptu zaznave prisotnosti skozi uporabo notranjega znanja. Proces je prikazan v obliki črke U, ki zajema 3 stopnje (open mind, open heart, open will), 3 procese (co-sensing, co-presencing, co-creating) in 7 korakov (glej sliko 3). Najnižja točka krivulje označuje situacijo zaznave prisotnosti. Senge in drugi (2008) jo označijo z besedo »presencing«, ki je sestavljena iz angleških besed »presence« (prisotnost) in »sensing« (zaznati). Točka označuje ravnesje védenja in zavedanja, zlitja subjekta in objekta.

Scharmer (2009) pravi, da je prva stopnja zaznave prisotnosti popolno zavedanje sedanjega trenutka. Ko si globoko prisluhnemo in se dvignemo nad lastne predstave realnosti in zaznave širšega smisla, začnemo sedanjost spoštovati. Pri tem spoznamo nujnost opuščanja ustaljenih navad in kontrol ter se prepustimo evoluciji življenja, še dodaja. Senge in drugi (2008) povezujejo levo stran diagrama s fazo opuščanja ustaljenih navad (angl. letting go), desno stran pa s fazo sprejemanja novih navad (angl. letting come). V sredini je točka preboja, ki črpa moč učenja iz sedanjega trenutka. Arthur (povzeto po Scharmer, 2009) gre pri tem še dalje in pravi, da se je poleg tega potrebno učiti še iz prihodnosti, ki se še ni zgodila, in to skozi nenehno prepoznavanje naše vloge pri preoblikovanju prihodnosti v preteklost. Opozarja, da je učenje iz preteklosti sicer dober vodnik, nas pa lahko v hitro spremenljivih in nepredvidljivih okoliščinah tudi zavede.

Slika 3: Scharmer (2009)

Točka zaznave prisotnosti, kjer dosežeta védenje in zavedanje ravnovesje, omogoča posameznikom in skupinam, da se premaknejo v notranji prostor, iz katerega pravzaprav delujejo. Gre za spremembo odnosa dualnosti (ko subjekt opazuje objekt kot nekaj, kar je zunaj njega) v odnos enosti (ko se zlije opazovalec in opazovano). Buber (povzeto po Senge, 2008) opisuje situacijo v angleškem jeziku kot premik od »I-it« (jaz-ono) v »I-thou« (jaz-ti) odnos.

Zaključimo naše razmišljanje z mislijo McTaggartove (2010), ki pravi, da ustvarjamo resničnost zgolj z našo pozornostjo, saj na najosnovnejši ravni zavesti in materije vsakdo od nas ustvarja svet. Očitno imamo sposobnost, da širimo lastno koherenco v okolje in samo s svojo željo lahko ustvarjamo red. Ta sposobnost je razširjena po vsej populaciji, vendar je kakor umetniški talent, nekateri posamezniki so bolj vešči v tem, da jo izkoristijo.

Naredimo kratek povzetek. Posamezniki, pa tudi podjetja, vlade, javne ustanove in druge institucije običajno ravnajo po ustaljenih navadah v primeru strahu ali pritiska. Če želimo slediti spremembam sodobne družbe, potrebujemo inovacije in ne ustaljene navade. Kot kaže bo v tem primeru namesto ustaljenih navad bolje uporabiti model »notranjega znanja«, ki vodi do globljih ravni zavedanja. Teorija U predstavlja enega izmed takšnih modelov. Temelji na konceptu izkustvenega znanja in zaznavi prisotnosti. Točka zaznave je pravzaprav točka preboja, ko skozi proces učenja vzpostavimo ravnovesje med védenjem in zavedanjem, začnemo spoštovati sedanost, opustimo ustaljene navade in se prepustimo evoluciji življenja.

6 Zaključna misel

Razprava o védenju in zavedanju sega na področje raziskav identitete človeka, ki odpira temeljno vprašanje: Kdo sem? Domnevamo, da bo odgovor potrebno iskati v raztapljanju dualnosti, odpravljanju odtujenosti in zagotavljanju ravnovesja med védenjem in zavedanjem. Le upamo lahko, da bo to zadostovalo za preboj okvira človekovega individuuma ter njegovo zlitje (oz. na višji stopnji prežemanje) z družbo.

Da bi dosegli večjo usklajenosti človekovega ravnanja s sodobnimi VKEN, potrebujemo višjo stopnjo zavedanja. Potrebujemo korenito socialno ne-tehnološko inovacijo, ki bo bistveno spremenila navade tako posameznikov, organizacij kot družbe. Izkustveno učenje je lahko del tega, pri čemer bo potrebno zagotoviti spoštovanje etike soodvisnosti ter doseči zadostno in potrebno celovitost. S tem razlogom bo socialno inovacijo najbrž potrebno voditi z intuicijo (zavedanjem) vsaj v takšni meri kot z dosedanja uporabo ekonomskih in drugih znanj (védenjem). Védenje in zavedanje se dopolnjujeta, oba sta nujna, da smo ljudje lahko dovolj celoviti in bolj družbeno odgovorni ter tako presežemo problem kulturne ujetosti sodobnega človeka.

7 Reference in viri:

- 1 Battelino, U. (2012). Iz nezavednega v zavedno. Povzetek srečanja InCO gibanja dne 27.01.2012.
- 2 Gergen, K. J. (1991). *The Saturated Self*. Basic Books, USA.
- 3 Jarvis, P. (2003). Izkustveno učenje in pomen izkušenj. *Revija Sodobna pedagogika*, 1/2003, 94-103. Dostop na spletu [1.2.2012]:
- 4 http://www.sodobna-pedagogika.net/images/stories/2003-1-slo/2003_1_slo_06_jarvis_izkustveno_ucenje.pdf

- 5 Kovačič, V. (2010a): The Way back to Nature leads from Knowing to Awareness - Are we able to do it? V: Zbornik 5. mednarodne konference Družbena odgovornost in izzivi časa 2010: Narava in človek. Maribor: IRDO.
- 6 Kovačič, V. (2010b): Vrednote, kultura, etika in norme družbene odgovornosti kot zavest, ne le vrednost. V: Mulej, M. et al, *Eseji o družbeni odgovornosti*. Maribor: IRDO in Ypsilon.
- 7 Križman, P. (2012). Lov na nove osnovne delce. Predavanje v okviru konference TEDx Maribor 2012.
- 8 McTaggart, L. (2010). Polje: po sledih nevidnih sil v vesolju. Ara, Ljubljana.
- 9 Merleau-Ponty, M. (1990). Filozofija percepcije. V. Masleša, Sarajevo.
- 10 Mulej, M. idr. (2008). Invencijsko-inovacijski management z uporabo dialektične teorije sistemov (podlaga za uresničitev ciljev Evropske unije). Korona plus, Ljubljana.
- 11 Mulej, M. in Dyck, R. G. (1998): *Dialectical systems theory and evolutionary development*. V: Self-transformation of the forgotten four-fifths. Dubuque : Kendall/Hunt.
- 12 Scharmer, C. O. (2009). Theory U : learning from the futures as it emerges : the social technology of presencing. Berrett-Koehler, San Francisco.
- 13 Senge, P. in drugi (2008). Presence: Exploring Profound Change in People, Organizations, and Society. Nicholas Brealey Publishing, London.
- 14 Rogers, C. in Freiberg, H. J. (1994). Freedom to Learn. Merrill, New York.
- 15 Trstenjak, A. (1994). *Človek simbolično bitje*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- 16 Trstenjak, A. (1985). *Človek bitje prihodnosti*. Slovenska matica, Ljubljana.
- 17 Ule Nastran, M. (2000). Temelj socialne psihologije. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

VIR:

- 18 Slovar slovenskega knjižnega jezika. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostop na spletu [zadnji dostop: 10.2.2012]: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>